

Osnovna šola Rodica
Domžale, Kettejeva 13

KRATKE ZGODBE, PREGOVORI IN UGANKE IZ STARIH MLINOV

Gibanje znanost mladini

Raziskovalna naloga s področja slovenskega jezika

Avtorice: **Sabina Furar, Ajda Vodlan, Zala Vrbek**, 8. razred devetletke

Mentorici: Sabina Burkeljca in Vilma Vrtačnik Merčun

Domžale, marec 2004

KAZALO

	Stran
1. Povzetek	3
2. Zahvala	4
3. Uvod	4
4. Teoretični del o zgodbah, anekdotah, pregovorih in ugankah	5
5. Mlinarska dejavnost v literaturi	6
6. Kratke zgodbe in anekdote iz starih mlinov	8
7. Pregovori o vodi, mlinih, mlinarjih, žetvi, žitu, moki in kruhu	17
a) Pregovori o vodi	17
b) Pregovori o mlinih	17
c) Pregovori o mlinarjih	18
d) Pregovori o setvi in žetvi	19
e) Pregovori o žitu	20
f) Pregovori o moki	20
g) Pregovori o kruhu	21
8. Uganke iz starih mlinov	23
a) Uganke o mlinih, žetvi, moki in kruhu	24
b) Uganke z Učne poti ob Mlinščici	26
9. Razprava in zaključek	29
10. Literatura in viri	30

1. POVZETEK

V raziskovalni nalogi smo se ukvarjale z zbiranjem kratkih zgodb, ki pripovedujejo o življenju nekdanjih mlinarjev na našem območju, za katerega je značilno, da je ob umetni strugi Mlinščice na vsakih 250 metrov stal en mlin. Poleg tega smo zbirale tudi pregovore o mlinarjih in vsem, kar je povezano z njimi ter se same preizkusile v sestavljanju ugank na to temo. Iz kratkih zgodb smo ugotovile, da je bilo življenje mlinarjev nevarno in težko. V različnih letnih časih so imeli različne težave npr. z listjem jeseni, z ledom in mrazom pozimi. Kljub temu mlinarji nikoli niso bili lačni, saj so imeli vedno zadosti kruha. Pregovori, ki govorijo o mlinarjih, jih označujejo večinoma kot tatove, lažnivce in nepoštenjake. Redko kdo o njih pove kaj dobrega. Če je že zapisano kaj dobrega, je to, da znajo speljati vodo na svoj mlin, kar pomeni, da znajo poskrbeti zase. Če je mlinar pošten in pošteno dela, potem je ubog in reven. Star pregovor tudi pravi, da je *mlad mlinar na stara leta berač*. To je veljalo za tiste, ki niso bili lastniki mlinov. Če mlinar dobro nabrusi mlinski kamen, bo ta zmlél še tako slabo žito. Pri sestavljanju ugank nam je bila za vzor Župančičeva pesniška zbirka *Sto ugank*.

SUMMARY

The goal of our research was collecting short stories about the lives of former millers in our area where there was a mill by the artificial riverbed of Mlinščica at every 250 metres. In addition, we collected proverbs about millers and their lives and we tried to make puzzles by ourselves. On the basis of short stories we found out that lives of the millers were dangerous and hard. In different seasons they had many kinds of difficulties, for instance: in autumn with leaves and in winter with ice and cold. In spite of all that they were never hungry because they had a lot of bread. Proverbs about the millers show them as thieves, liars and dishonest people. Rarely, it was said anything good about them. If there is something good said about them, then this is the proverb: "to draw water to one's mill," meaning that they can take care of themselves. If the miller is honest and he works hard, he is poor. As the old saying in Slovene goes: A young miller is a beggar when he becomes old. This was true for those people who were not the mill owners. If the miller grinds his mill stone well, it will grind even very bad cereals. Župančič's collection of poems titles "Sto ugank" helped us at making puzzles.

2. ZAHVALA

Najlepše se zahvaljujemo Viliju Rebolju, Stanki Osolnik in Antonu Furarju za pripovedi o nekdanjih dogodkih v mlinih, ki smo jih strnile v kratke zgodbe. Zahvaljujemo se tudi knjižničarki Sabini Burkeljca in naši mentorici Vilmi Vrtačnik Merčun za nasvete pri izdelavi raziskovalne naloge.

3. UVOD

NAMEN RAZISKAVE

Namen naše raziskovalne naloge je bil spoznati del naše kulturne dediščine in da se poučiti o življenju naših prednikov. Živimo na območju, kjer je v preteklosti obratovalo veliko mlinov in žag. Za cilj smo si zastavile, da pri nekdanjih mlinarjih in žagarjih zberemo zanimive prigode iz časa obratovanja mlinov in žag in jih zapišemo v obliki kratkih zgodb. Na osnovi zgodb bomo lahko sklepale, kakšen je bil način življenja otrok in odraslih pred 50-timi in več leti. Zapisane zgodbe se bodo tako ohranile in jih bodo lahko spoznali tudi zanamci. Včasih, ko so mlini še obratovali, so domačini dobro poznali mlinarsko dejavnost, delo in način življenja mlinarjev. Danes pa so mlini del preteklosti, ki je mlajši ne poznamo več. Te spomine hranijo le še nekdanji mlinarji, danes že ostareli ljudje, mladi pa jih želimo ohranjati naprej, ker je to del naše kulturne identitete.

METODE DELA

Najprej smo poiskale ustrezno literaturo o mlinih na našem območju in mlinih na splošno. Potem smo odšle na teren, kjer smo našle svoje sogovornike v nekdanjih mlinarjih in od njih izvedele veliko informacij o njihovih doživetjih. Vse informacije smo zbrale in uredile v kratke zgodbe.

V knjižnici smo poiskale knjige s pregovori, iz katerih smo izbrale tiste, ki so se nanašali na mlinarstvo, žetev, vodo, kruh, moko in podobno. Uredile smo jih in jih skušale razložiti.

Nazadnje smo se lotile še ugank, ki smo jih same sestavljale in se pri tem zelo zabavale.

NAŠE HIPOTEZE

Pred izdelavo raziskovalne naloge smo predvidevale naslednje:

- a) mlinarjevo delo je težko, saj morajo prenašati težke vreče, paziti na nevarne jermene in mlinske stroje, ki jih poganja neukrotljiva voda;
- b) zaslužek mlinarjev je slab;
- c) mlinarji so poštteni in spoštovani ljudje;
- d) v mlinih delajo predvsem moški, saj je delo težko;
- e) mlin ni bil kraj za otroke;

Danes mlinov ni več in to je velika škoda. V mlinu je bilo lepo in zanimivo, toda delo je bilo težko, naporno in malo plačano. Večinoma vsi nekdanji mlinarji pogrešajo to delo. Vprašajmo se ali bi bili zmožni delati v mlinu? Ali je prav, da smo ta način dela opustili in ga zamenjali s

stroji? Mogoče bi na našem območju lahko pustili delovati vsaj en mlin, ki bi nam še lahko pričaral nekdanje ropotanje mlinskih naprav in nam prikazoval, kako je to delo nekoč potekalo. Tako bi ohranili del naše zgodovine, katero si sedaj lahko le bežno predstavljamo.

4. TEORETIČNI DEL O ZGODBAH, ANEKTODAH, PREGOVORIH IN UGANKAH

Kam lahko uvrstimo naše kratke zgodbe, ki so nastale na osnovi pripovedovanja mlinarjev? Da bi razjasnile to in druga vprašanja, smo v strokovni literaturi poiskale opredelitve posameznih literarnih zvrsti, ki jih v nalogi predstavljamo.

KRATKE ZGODBE

Janko Kos v Očrtu literarne teorije razlikuje med novelo, kratko zgodbo in črtico in vsaki od teh zvrsti posveti posebno podpoglavje. »Kratka zgodba (angl. short story) je sodobna, v Ameriki 19. stoletja nastala različica klasične novele.« Od nje je »po navadi krajša, prav tako osredotočena na en sam dogodek, v kratkem časovnem obdobju in na omejenem prostoru, pogosto z nepričakovanim razpletom.« (T. Virk, 1998, str. 293-294)

Ko skušamo opredeliti, kaj kratka zgodba je, takoj na začetku ugotovimo, da je obseg tega pojma skrajno nejasen, največkrat nedoločen in pogosto zakrit s posplošujočim pojmom »kratka proza«. V slovenski literarni vedi je Gregor Kocijan, ki je največji poznavalec in raziskovalec slovenskih kratkih proznih zvrsti, za obseg kratke proze določil 1000 do 8000 besed. Glede na formalno-vsebinske lastnosti kratka proza zajema besedila slovenskih (predvsem) realističnih avtorjev, kot so – po njegovi oznaki – novela, novelica, črtica, obraz ali – po oznaki samih pisateljev – bajka, črta, dogodba, dogodbica, fantazija, idila, noveleta, obraz, povest, pripoved, povestica, povedka, prigodba, prigodbica, pripetljaj, podoba, podobica, pripovedka, pravljica, prizor, selanka, spomin, slika, zgodba. Natančna in dosledna Kocijanova analiza jasno pokaže, pred kakšne težave smo postavljeni, če skušamo v množici formalno-vsebinsko in strukturno razmeroma enotnih ali vsaj podobnih besedil razbrati specifične poteze ene od zvrsti, denimo kratke zgodbe (T. Virk, 1998, str. 291-292).

Glede na takšno opredelitev kratke proze bi marsikatero našo kratko zgodbo lahko uvrstili med anekdote.

ANEKDATE

Matjaž Kmecl v svoji knjigi piše, da je anekdota pripovedna književna vrsta z vedro vsebino. Prvotno je bil to dogodek ali spis, ki ga iz diskretnosti niso objavili. Danes je anekdota kratka, neolepšana, vedra pripoved. To je zgodbica, ki služi zabavni, ostri, jasni karakterizaciji kakšne znane zgodovinske osebnosti, predmeta, časa, družbenega sloja itd. V vzgojnem smislu je večkrat zgled. Pri nekaterih literarnih teoretikih je anekdota oznaka za najkrajši povzetek dogajanja v leposlovnem besedilu. (M. Kmecl, 1976, str. 295)

PREGOVORI

Pregovor je zlasti med ljudstvom razširjena kratka didaktična književna vrsta, ki je ponavadi enostavna, ritmizirana ali verzificirana, celo rimana. Pregovor izraža tehten življenjski nauk, modrost, izkušnjo, kakšen moralni nauk, najraje z učinkovito primero. Poučnost, vzgojnost jo zvečine loči od aforizma. Poleg tega pregovor izraža večgeneracijsko potrjene izkušnje,

aforizem pa je zvečine trenutna avtorska domislica, čeprav takšna bržkone osnova za pregovor. (M. Kmecl, 1976, str. 301)

UGANKE

Uganka ali enigma je v literaturi kratka didaktična književna vrsta. Perspektiva, ki ji je svet, predmet, pojav neznan, to je, brez znanega smisla, ki ga je treba šele odkriti z logičnim sklepanjem in opazovanjem. Kot takšna je prastara. Kot gnomična književna vrsta se je verjetno razširila iz orient, razprostranjena v antiki in vse do danes. Pri nas so uganke pisali Valentin Vodnik, tudi France Prešeren, Oton Župancič, Matej Bor in drugi. (M. Kmecl, 1976, str. 303).

Slika 1: Zalokarjev mlin v Zgornjih Jaršah

5. MLINARSKA DEJAVNOST V LITERaturi

Mlinarska dejavnost sega daleč nazaj v zgodovino. Ugotovljeno je bilo, da mlinarstvo sodi med najstarejše obrti človeškega rodu. Po raziskavah zgodovinarjev naj bi mline poznali vsaj že Rimljani, ki pa so ta izum prenesli iz Male Azije. Ob tem dolgoletnem razvoju in življenju mlinarstva je treba ugotoviti, da so prav mlini tiste naprave ali izumi človeštva, ki se v vsem razvoju do današnjega časa niso bistveno spremenile in zato tudi ne način dela v njih. Spremembe so nastale v novejšem času z nekaterimi tehnološkimi izboljšavami, kot so valjni mlini (pri nas konec 19. in v začetku 20. stoletja) in na področju organizacije dela. Na Slovenskem je mlinarska dediščina izredno pestra. Poznamo več tipov mlinov in sicer obvodne mline (z različnimi načini pogona), vodne ali plavajoče mline in mline na veter. Tudi na področju mlajše dediščine mlinarskih izboljšav in industrijskega mlinarstva poznamo razne vrste valjčnih mlinov na vodni, parni ali električni pogon.

V današnjem času je borba za ohranjanje mlinarske dediščine vedno bolj podobna borbi z mlini na veter, če uporabimo to prisodobo. Ni pa povsod tako. Razmere v drugih razvitih evropskih deželah in državah so že dalj časa prijaznejše z dediščino mlinarstva. Te so povezane z velikimi prizadevanji za odkrivanje za človeka bolj zdrave hrane (bio prehrana), z izkoriščanjem naravnih virov energije in nadgrajevanjem modelov, ki so se v zgodovini že večkrat potrdili. Če pogledamo samo najrazličnejše sejemske prireditve v tujini s področja obrtništva ali prehrane, vidimo, kako ta zavest narašča in kako skokovito se razvijajo iz dediščine mlinarstva izvirajoče sodobne pojavne oblike (Janez Bogataj, 1992, str. 228-229). Poleg tega so mlini v marsikateri deželi dobili tudi novo vrednotenje v okviru ohranjanja

kulturne dediščine. Najbolj znani med temi so mlini na veter na Nizozemskem, kjer jih uvrščajo med največje znamenitosti te dežele, čeprav so njihovo vlogo za črpanje vode iz polderjev že zdavnaj prevzele električne črpalke. Ker so z njimi črpali velike količine vode, so jih ponekod postavljali kar v nizih. Uporabljali so jih seveda tudi za mletje moka in za druge potrebe, dokler jih niso izpodrinili sodobni mlini. Nizozemci so jih zaščitili in jih ponosno razkazujejo turistom (J. Senegačnik, B. Drobnjak, M. Otič, 1998, str. 107). Menimo, da bi enako morali ravnati tudi mi, Slovenci, s svojimi mlini, saj so bili za območja, kot je naše, zares značilni.

Slika 2: Osolinov mlin v Srednjih Jaršah

6. KRATKE ZGODBE IN ANEKDOTE IZ STARIH MLINOV

Naše kratke zgodbe le deloma ustrezajo opredelitvi kratkih zgodb v književnosti. Naše kratke zgodbe so osredotočene na en sam dogodek, ki se je zgodil v kratkem časovnem obdobju na omejenem prostoru in sicer v mlinu ali v njegovi bližini. Imajo tudi bolj ali manj nepričakovan razplet. Manj pa ustrezajo opredelitvi kratke zgodbe, kakor jo je opisal Gregor Kocjan, ki je omejil njen obseg na 1000 do 8000 besed. Naše kratke zgodbe običajno obsegajo samo 50 do 100 besed. Marsikateri naši »kratki zgodi« lahko rekli, da je samo slika nekdanjih razmer in dogajanj v določenem trenutku.

Naše zgodbe govorijo o tem, da so bili mlinarji včasih nujno potrebni v verigi pridobivanja hrane. Življenje mlinarja je bilo nevarno in težko. Voda ima svojo moč, ki so jo mlinarji morali upoštevati in spoštovati, sicer se jim je zgodila huda ali celo tragična nesreča. Znano je tudi, da včasih ni bilo nič nenavadnega, da so vreče z žitom in moko tehtale sto in več kilogramov. Te vreče pa so morali mlinarji prenašati na svoji ramenih, zato ni bil vsak fant primeren za mlinarja. Kljub temu pa so imeli mlinarji vedno dovolj hrane, saj jim moke ni nikoli zmanjkalo, zato tudi kruha ne. V različnih letnih časih so imeli različne težave npr. listje jeseni, ki se je ustavljalo na rešetkah, mraz in led pozimi, ki je ustavljalo vodna kolesa itd. Tako kot vsi tisti, ki niso videli izhoda iz svoje revščine, so tudi nekateri mlinarji odhajali v Ameriko s trebuhom za kruhom. Družine mlinarjev so bile vpete v delo v mlinu, obenem pa so delale tudi na polju. Vsi, ki so preživeli otroštvo in mladost v mlinu, so nadaljevali tradicijo svojih očetov in dedov ter nadaljevali mlinarstvo, dokler ni prišlo do splošnega propada mlinov po drugi svetovni vojni. Tako se je dolgotrajna tradicija mlinarstva, ki je šla iz roda v rod, prekinila in delo so si morali poiskati drugje.

Življenje mlinarjev

Življenje mlinarjev je bilo zelo težko. Pred desetim letom otroci ponavadi niso delali v mlinu, ampak so le pomagali. V mlinu so delali očetje in matere. Če zaslužka in dela v mlinu ni bilo dovolj, so delali tudi na žagah.

Mlinarji, ki niso imeli svojega mlina, so delali in se selili iz mlina v mlin. Imeli so pretežno veliko prtljage. Selili so se tja, kjer je bilo delo, se pravi plačilo, hrana in bivališče.

Ustni vir: Vili Rebolj

Kako je bilo v mlinu poleti, jeseni, pozimi in spomladi

To so štirje čisto različni letni časi. V mlinu je bilo skozi vse letne čase zelo pestro, saj skoraj nikoli niso bili brez dela, razen, če se je mlin pokvaril.

Pozimi je bilo v mlinu zelo mrzlo. Ko je v vodni strugi nastal led, so počakali, da odmrzne ali pa so odsekavali led z vodnih koles. To se nam zdi čisto lahko, vendar pomislite, kaj če bi jih vi odsekavali zjutraj pri velikem mrazu in padete na led, ta pa se vam udre in zato pristanete v ledeno mrzli vodi. Delali so kljub mrazu, razen takrat, ko je bil mraz preprosto prehud. Za božič so veliko mleli in tudi po dva dni »basali« moko. Hrana, ki je bila za božič, je bila bolj

pestra kot ponavadi. Spekli in skuhali so prašičje meso, potico in jajca. Seveda so postavili tudi smrečico in jaslice. Kdo pa zmore brez okraskov za božič? ☺

Jeseni, pravijo nekateri mlinarji, da je bilo najtežje. Vsak dan so morali čistiti rešetke, na katere se je nabiralo veliko listja in zmanjševalo odtok vode. To delo so opravljali mlinarji in vajenci z grabljami. Čez leto pa teh problemov ni bilo, tako da so jih čistili bolj malokrat.

Poletje je bilo navadno vroče, zato ni bilo toliko dela.

Spomladi so nekateri mlinarji, ki so imeli mlin na »odpadni« reki, to pravim zato, ker so bile nekatere rečne struge umazane zaradi odpadkov ljudi, čistili rečno strugo. Takrat so vodo preusmerili drugam za približno 14 dni, da so očistili rečno strugo, rešetke in popravili rob struge. To delo so opravljali vsi lastniki tedanjih mlinov in njihovi pomočniki.

Danes mlinov ni več in to je velika škoda. V mlinu je bilo lepo, toda delo je bilo težko, naporno in malo plačano. Večinoma vsi nekdanji mlinarji pogrešajo to delo. Vprašajmo se ali bi bili danes ljudje zmožni delati v mlinu? Ali je prav, da smo ta način dela opustili in ga zamenjali s stroji?

Ustni vir: Vili Rebolj, Stanka Osolnik

Hiša, njena notranjost in njeno prebivalstvo – Trnavčev mlin

V običajni kmečki hiši je bila hiša ali izba glavni prostor. V njem je bila peč in pa stroji (šivalni stroj ali kaj podobnega). Zraven sta bili kamra in kuhinja. Spalne prostore so si delili in spali so skupaj, saj ni bilo dovolj ne denarja in ne prostora, da bi bilo lahko drugače.

Oče je delal cel dan. Dopoldne je delal v mlinu, popoldne pa na žagi. Mati je tudi pomagala v mlinu. Otroci pa so bili doma in se igrali. (glej Otroci in mlin)

Ustni vir: Vili Rebolj

Slika 3: Trnavčev mlin na Rodici

Življenje med drugo svetovno vojno

Med vojno so imeli bone ali karte. Za karte so dobili hrano. Boni so bili napisani na papir formata A4 formata. Na teden je oseba na karte dobila 20 dekagramov mesa.

Ustni vir: Vili Rebolj

Kaj, če se pokvari mlinska naprava?

Kot sem že prej omenila, se je mlin tudi pokvaril. Kaj so storili tedaj? Nič posebnega. Mlinarji so že prej predvideli, kdaj se bo mlinska naprava pokvarila. Zato so najeli strokovnjaka, da jo je popravil.

Ustni vir: Stanka Osolnik, Vili Rebolj

Zaslužek v Ameriki za Trnavčeve

Gospod Valentin Tič in njegova žena Frančiška sta bila srečno poročena. Toda takrat, ko sta živela, je bilo veliko revščine. Poleg tega pa je Valentin Tič denar zapravljal za pijačo, ki ga je »ponesla« stran od resničnega sveta - revščine. Čez čas je odšel v Ameriko po zaslužek, toda nikoli več se ni vrnil. Kasneje je tudi njegova žena Frančiška Tič videla rešitev v Ameriki. S seboj je vzela starejše tri otroke. Tam je s šivanjem slamnikov zaslužila dovolj denarja, da se je vrnila in doma poplačala del dolgov. Po vrnitvi je odšla še nekajkrat v Ameriko.

Otrokom je pripovedovala o svojem mlinu in velikem posestvu, pa tudi o Ameriki. Njeno posestvo je segalo od današnje samopostrežne trgovine Napredek na Rodici, pa vse do Rekelčka, današnje Pivnice Adam Ravbar, pa tudi na Mengeškem polju je imela zemljo.

Njena najbolj znana zgodba iz Amerike je zgodba o srebrni žlici. Pripovedovala je, da se ji je srebrna žlica, ki jo je prinesla iz Amerike, stopila v vreli masti. Ko je žlico pokazala otrokom, so videli, da ene tretjine žlice ni.

Ko je bila spet doma, v Trnavčevi hiši na Rodici, slamnikov ni več šivala, saj ni imela šivalnega stroja.

Ustni vir: Vili Rebolj

Ljubezen v mlinu

Če so lastniki mlina imeli sina, so mu kasneje zapustili mlin. Če pa so imeli le hčere, so jim pomagale v mlinu in v hiši, dokler se niso poročile.

Svoje može so ponavadi ta dekleta spoznala prav v mlinu. Čeprav mislimo, da je življenje v mlinu zelo drugačno, to v resnici ni. Ta dekleta so prav tako kot ostala mislila na fante. Slednji so jim prepevali pod oknom, jih vabili na plese, jim nosili rože, ... Prav zato so očetje imeli pogosto navado, da so dali v hišo »ta težka vrata«. Če so dekleta ponoči morala iz svoje

sobe, so morala skozi ta vrata. Vrata so zelo zaškripala, oče se je prebudil in vedel po času, ali se je dekle odpravilo na stranišče ali na »nočni pohod«. Prav taka vrata so imeli tudi v Kraljevem mlinu. Po tem lahko sklepamo, da so bile punce bolj »varovane« kot fantje, saj so imele svoje sobe, medtem ko so si morali fantje sobo deliti.

Ko so se dekleta poročila, ponavadi z mlinarjem, so prevzela mlin oziroma so ga prevzeli njihovi možje. Prav tako so skupaj delali, dokler ni prišel čas, da predajo mlin naslednji generaciji.

Ustni vir: Stanka Osolnik

Slika 4: Mlinski kamen iz Kraljevega mlina in slika mlina

Kdo vse pride v mlin?

V mlin so hodili predvsem kmetje. Prinesli so svoje žito, ki so ga pridelali in tako so se znašle poljščine v mlinu. Tisti, ki so čakali na moko, niso šli v stanovanjske prostore mlinarjev, ampak so čakali zunaj. Najpogosteje so prihajali ob praznikih. Medtem, ko so čakali, so se pogovarjali in si tako krajšali čas. Včasih so se nekateri tudi skregali. V mlin so prihajali sitni in tudi prijazni kmetje. Vsak človek ima kdaj tudi slab dan. Če je mlinar le imel hčerko, so se v mlinu znašli tudi snubci.

Ustni vir: Stanka Osolnik

V mlin po kruh

Mame, ki so v mlinu pekle kruh za domače, so bile zelo radodarne. To je razvidno tudi iz te zgodbe. Vsak dan so otroci prihajali v mlin in odhajali iz mlina. Kdor je ostal v mlinu toliko časa, da je bil kruh pečen, ga je tudi dobil za malico. Nekateri kmetje so svoje otroke celo vozili s seboj, saj doma niso imeli dovolj kruha, da bi nahranili vsa lačna usta.

Ustni vir: Stanka Osolnik

Poljščine v mlinu

Kmetje so v mlin nosili različne poljščine kot so: pšenica, rž, koruza, proso, ječmen in še kaj. Žito so v mlin pripeljali, da so ga mlinarji zmleli in da so dobili nazaj moko za kruh in podobno. Nekateri, kot smo že omenili, so prinesli tudi proso, vendar iz njega ni nastala moka temveč kaša. Tako se je zgodilo tudi z ječmenom, iz katerega je nastal ješprenj. Iz koruze pa je nastala polenta ali koruzni zdrob in koruzna moka.

Ustni vir: Stanka Osolnik

Nevarna preizkušnja za vajenca

Ko so nekega dne vsi ostali odšli na malico ali v drug prostor, je pri kolesu ostal le vajenec. Nekaj časa je vse lepo teklo, nato pa ... Jermen se je na enem kolesu strgal in vajenec je hotel kolo dati dol in ga popraviti. Toda pozabil je prej ustaviti kolo, tako da se je še vedno vrtelo kot prej. Ko se je stegnil po kolo, ga je zagrabil drug jermen. Prijel ga je za rokav in zasukal, nato ga je vrglo na tla. Imel je srečo, kajti lahko bi ga ubilo. Toda, ker se je vse dogajalo tako hitro, se je na smrt prestrašil. Iz prostora s kolesom je prišel ves bled in odšel naravnost domov. Naslednji dan se je vrnil. Še vedno je bil opraskan in ni želel več delati sam. Kasneje se je svoji mladostniški nepremišljenosti rad nasmejal.

Ustni vir: Stanka Osolnik

Tatovi v mlinu

Mlinar v Kraljevem mlinu je imel pripravljenega veliko denarja, da bi plačal žito, ki ga je mlel za državo. Denar je imel v predalu pisalnika v kamri. Ker je zelo zaupal domačim in sorodnikom, se ni trudil, da bi ga skril na bolj varno mesto. Ko je prišel čas plačila za žito, denarja ni bilo nikjer več. Preiskali so celo hišo, mlin in povprašali vse naokoli, vendar ni nihče nič vedel o njem. Mlinar si je moral zato denar izposoditi. Podjetju, ki mu je dovažalo žito, je postopno odplačeval svoj dolg, nato pa še posojilodajatelju. Denar so vračali več desetletij.

Ustni vir: Stanka Osolnik

Otroške igre v mlinu

Da otrokom ni bilo dolgčas, so si poiskali različne igre. Najraje so se igrali v gradu (tobogan za žito), kadar notri ni bilo žita. Mlinarji so bili na nek način še veseli, saj se je od spuščanja po lesu grad kar svetil, ker so ga tako »spolirali«! V mlinu so se igrali tudi z vozičkom za žaklje. Voziček ni bil na daljinsko vodenje kot danes, ampak so nekoga vpregli v voziček, drugi pa je stal na njem. Ko ni bilo veliko dela, so se v mlinu igrali tudi druge igre, še posebej skrivalnice.

Ustni vir: Stanka Osolnik

Izseljevanje v Ameriko

Valentin Tič se je priženil k Trnavcu leta 1894 in postal lastnik polovice posesti, drugo polovico pa je imela njegova žena Frančiška Tič, rojena Zalokar, ki je bila tukaj doma.

Leta 1906 je Frančiška Tič zapisala posest svojemu možu Valentinu. Mož se je ukvarjal s furmanstvom, mlin pa je dajal v najem. Zaradi pijančevanja in zapravljivosti se je precej zadolžil in grozila mu prodaja domačije. Zato je odšel na delo v Ameriko, kar je bilo v tistem času precej pogosto med našimi ljudmi, vendar se ni nikoli več vrnil.

Ker moža ni bilo nazaj, se je leta 1913 za njim v Ameriko odpravila tudi žena Frančiška. Denar je služila s šivanjem slamnikov v Chicagu. S seboj je imela najstarejše tri otroke: Valentina, Frančiška in Angelo, ostale otroke pa je pustila sorodnikom in znancem. Oskrbništvo Trnavčeve posesti je prevzel Peregrinov oče iz Rodice.

Leta 1916 se je Frančiška Tič prvič vrnila domov in poplača veliko dolgov. Pozneje je še dvakrat šla v Ameriko in leta 1921 spet postala lastnica Trnavčeve posesti. Leta 1930 je Trnavčevim pogorel hlev, a so kmalu postavili novega.

Pisni vir: V. V. Merčun, 2003, str. 74-79.

Slika 5: Ajdova moka v Kernovem mlinu (Zalog pri Cerkljah)

Ajdova moka ali zviti mlinar

Nekega dne je kmet prinesel vrečo ajdove moke nazaj v Zalokarjev mlin in se pritoževal, da moka ni dobra. Mlinar je vrečo odnesel v mlin, jo odvezal in hitro samo na novo zavezal. Kmetu je rekel, da je ta moka zares dobra.

Čez čas, ko je ta kmet spet prišel v mlin, ga je mlinar vprašal, kakšna je bila ajdova moka od prejšnjič. Kmet se je začel zahvaljevati, češ da je dobil zares dobro moko.

Ustni vir: Anton Furar

Ob slabem vremenu v mlin

Osolinov mlin še danes stoji ob Mlinščici v Srednjih Jaršah. Na žalost pa od oktobra 2000 ne melje več. Pred štiridesetimi leti pa je bilo pred mlinom zelo živahno. Posebno ob slabem

vremenu se je pred vhodom v mlin trla dolga kolona vozov, ciz in kolec ter manjših motornih avtomobilov. Če so kmetje prihajali od daleč, so skupaj najeli tovornjak. V deževnem vremenu so vreče pokrili z nepremočljivimi ceradami. Kmetje, ki so šli na pot s konji, vpreženimi v voz, so vedno dali na voz suho seno in deteljo. Ko so čakali pred mlinom, so konjem dali jesti, da so bili mirnejši. Tisti čas še ni bilo veliko asfaltiranih cest. Večinoma so bile ceste makadamske, na njih pa so se ob dežju naredile večje ali manjše luže. V hribovitih predelih so prevladovali blatni kolovozi. Kmetje so včasih čakali dve do tri ure, da so lahko zamenjali žito za mlinske izdelke.

Ustni vir: Anton Furar

Slika 6: Struga Mlinščice na Rodici

Vodna zadruga

Vodna zadruga, ki je bila ustanovljena leta 1899, je točno določala, od kod do kod mora posamezni imetnik vodne pravice očistiti Mlinščico. Mlinar v Bedenikovem mlinu je s sinovoma večkrat čistil strugo. Popravljali so tudi bregove Mlinščice, če so bili načeti.

Leta 1955 pa so Slabičevi sklenili zamenjati vodno kolo za Francisovo turbino. Za nakup te velike investicije, so si pri znancih morali izposoditi denar. Ko so montirali turbino, so imeli le štirinajst dni časa. To je bil čas, ki ga je vsako poletje Vodna zadruga določila za izpust Mlinščice, tako, da je bila struga suha. Ker je bilo za tako veliko opravilo kot je montiranje turbine zelo malo časa, so delavci delali v dveh izmenah dan in noč. Običajno bi za tako delo potrebovali mesec dni dela.

Pisni vir: V. V. Merčun, 2003, str. 63-67.

Mlinska merica 1

Za plačilo so nekoč mlinarji od mlevcev jemali le mlinsko merico. To je bil lonček, ki je meril točno en liter. Bilo je to v času, ko še niso uporabljali tehtnic. Mlinar, ki je vzel od mlevcev polno ali zvrhano merico, je bil na slabem glasu. Mlevci so hodili raje k tistim mlinarjem, ki so vzeli manj polno merico. Zato so mlinarji rajši jemali slabšo merico, da so imeli večkrat delo in več strank.

Merico so namerili od zmlete moke. Kasneje so z merico jemali žito še pred mletjem, ker so potem žito zmešali in vsega skupaj zmleli.

Kasneje so začeli uporabljati tehtnice. Mlinar je vzel deset odstotkov vsega, kar je namlel: bele moke, črne moke, otrobov in vsega, kar je bilo. Nekateri mlinarji so jemali samo otrobe, če so imeli sami živino. Svoje plačilo so izmerili in natehtali pred svojo stranko.

Ustni vir: Anton Furar

Mlinska merica 2

Neka žena se je mlinarju vedno pritoževala, da ji vzame preveliko merico, saj so njene vreče premalo polne. Mlinar pa se je znašel. Ko je žena naslednjič prinesla zrnje v mlin, je vreče skrajšal za deset centimetrov. Potem je moko zmlél in napolnil z njo vreče, ki so bile potem res polne. Ženska je bila potem zelo zadovoljna, češ da je dobila res dobro merico.

Ustni vir: Anton Furar

Slikarjeva slika mlina

Ob nekem deževnem dnevu po koncu druge svetovne vojne, jeseni 1945, so Slabičevi opazili, da okrog mlina hodi nek tujec. Ogrnjen je bil v veliko črno pelerino. Dolgo časa so ga opazovali in se spraševali, kaj hoče od njih. Bili so to še precej negotovi časi, ko so se ljudje še dobro spominjali vojnih grozot. Potem je gospodar Ivan Slabič le stopil ven iz hiše in moža vprašal, kaj išče. Ta mu je povedal, da je slikar in da bo naslikal njihov mlin.

Čez čas se je slikar spet oglasil pri njih in jim izročil čudovito sliko njihovega mlina. Zanje ni hotel nobenega plačila. Rekel je, da je sliko narisal mlinarju Ivanu Slabiču v zahvalo, ker mu je med vojno večkrat dal nekaj moke.

Pisni vir: V. Vrtačnik Merčun, 2003, str. 63-67.

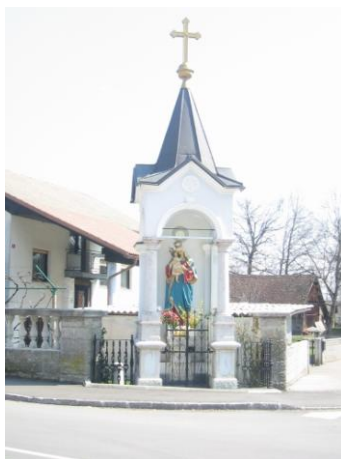
Slika 7: Slika Slabičevega mlina takoj po drugi svetovni vojni, kakor ga je naslikal slikar Plestenjak iz Kamnika.

Slabičeva kapela

Na Bedenikovo kmetijo v Spodnjih Jaršah se je okrog leta 1868 priženil Matija Slabič, ki se je poročil z domačo Julijano Pintar. H kmetiji je takrat spadal tudi majhen lesen mlin ob Mlinščici. Matija Slabič se je zaobljubil, da bo zgradil velik zidan mlin. Če mu bo ta podvig uspel, bo dal zgraditi kapelico Mariji v čast.

Namesto manjših vodnih koles je v strugo Mlinščice vgradil eno samo veliko vodno kolo, premera šestih metrov. V mlin je vgradil dve mlinski napravi na kamne in dva valjčna stroja ter še nekaj drugih mlevskih naprav. Zaradi svoje zaobljube je leta 1896 res dal zgraditi dokaj veliko kapelico, ki še danes stoji na vogalu Šolske ulice in Jarške ceste. Na njej piše: »Kdor se Mariji priporoča, ga nikdar ne zapusti. To kapelico postavil v hvaležni spomin, leta 1896 Matija Slabič in njegova žena Julijana Slabič. J. Bolte«

Pisni vir: V. Vrtačnik Merčun, 2003, str. 63-67.

Slika 8: Slabičeva kapelica v Spodnjih Jaršah

Božični čas v mlinu

»V vseh kmečkih mlinih je bilo nekoč pred vsakim praznikom veliko več dela kot ponavadi. Tako je bilo tudi pred božičnimi prazniki. Kmetje so v večjem številu vozili žito v mlin in nato dobili moko in tudi druge mlinske izdelke, kot so: ajdova moka, koruzna polenta, koruzna moka, ješprenj, prosena kaša.

Dan pred božičem pa mlin ni obratoval. Mlin smo dopoldan še bolj temeljito očistili, popoldan pa smo postavili božično drevesce in ga okrasili s kroglicami in barvnimi trakovi. Pod drevesce smo postavili jaslice. Ko se je začelo mračiti, smo šli kropit in kadit s kadilom okrog mlina, medtem pa smo molili rožni venec. Kropili in blagoslavljali smo mlin samo v pritličju, pa tudi zunaj okoli mlina in po stanovanju. Potem je bila večerja. Po večerji smo se okopali, lepo oblekli in šli k prijateljem, od tam pa k polnočnici.

Na sveti dan, 25. decembra, smo šli spet k sveti maši. Tudi na Silvestrovo smo kropili, kadili in molili rožni venec. Potem smo čakali polnoč. Ob polnoči smo si zaželeli srečno novo leto in odšli k počitku.«

Ustni vir: Anton Furar

7. PREGOVORI O VODI, MLINIH, MLINARJIH, ŽETVI, ŽITU, MOKI IN KRUHU

Iz različne literature smo zbrale pregovore, ki se nanašajo na vodo, mline, mlinarje, setev in žetev, žito, moko in kruh. Našle smo jih zelo veliko, vendar smo tiste, ki so se ponavljali, izločile. Čeprav so pregovori različni, se nekateri ponavljajo. Vsak v sebi skriva neko ljudsko modrost. Ta se ne nanaša vedno na samo vodo, mlin, žito, kruh itd., ampak so ti pojmi pogosto uporabljeni v prenesenem pomenu. K vsakemu sklopu smo napisale kratke komentarje.

PREGOVORI O VODI

Pregovori o vodi govorijo o tem, da je voda dober sluga, a zelo slab gospodar, pa tudi za v čevlje ni dobra, kot pravi star pregovor. Če potok slabo teče, je kriv slaboten izvir in ne korito. Prav tako pregovor pravi, da je vsaka voda pri izviru čista. Nekateri pregovori o vodi govorijo o človeku in njegovih lastnostih. Na primer, če skočimo v vodo za kom, pomeni, da bi bili za tistega človeka pripravljeni narediti vse. Morebiti zato, ker je naš najboljši prijatelj ali pa smo vanj močno zaljubljeni.

Ogenj in voda dobro služita, slabo gospodarita. (S. Prek, 1996)

Kdor v vodo ne gre, pa moker ni. (E. Bojc, 1987)

Pada globoko, skoči visoko (voda). (E. Bojc, 1987)

Zvita struga počasi teče ali hudo dere. (E. Bojc, 1987)

Kri ni voda. (D. Pavlin, 1993)

Še mnogo vode bo priteklo. (D. Pavlin, 1993)

Ni krop, ni voda. (D. Pavlin, 1993)

V vodo skočiti za kom. (D. Pavlin, 1993)

Stoječa voda se usmrdi. (D. Pavlin, 1993)

Vse je splavalo po vodi. (D. Pavlin, 1993)

Utopiti koga v žlici vode. (D. Pavlin, 1993)

Ako potok slabo teče, je krivda na izviru, ne na koritu. (D. Pavlin, 1993)

Čistemu obrazu je malo vode treba. (D. Pavlin, 1993)

Kdor se na tujo pomoč zanaša, v situ vodo prenaša. (D. Pavlin, 1993)

Osel je vodo nosil, pa je od žeje poginil. (D. Pavlin, 1993)

Pregovor star veli: še v čevlju voda dobra ni. (D. Pavlin, 1993)

Voda je dober sluga, slab gospodar. (D. Pavlin, 1993)

Voda vse opere, samo sramote ne. (D. Pavlin, 1993)

Vsaka voda je pri izviru čista. (D. Pavlin, 1993)

Če Lovrenc kamen v vodo vrže, ne hodi vanjo, mrzla je že. (Družinska pratika, 1998)

Vodo zajema s sitom, kdor hoče učen biti brez knjig. (Pratika, 2002)

Če je na sv. Urbana dan lepo, ga bodo v vinu kopali – bo vina dovolj, če ne, pa v vodi. (S. Stražar, 1988)

PREGOVORI O MLINIH

Pregovori govorijo o tem, da se v mlinih ni dobro poročiti. Mogoče zato, ker imajo mlinarje za nepoštenjake. Pravijo, da mlin brez vode nima nobenega pomena. Če mlin stoji in če skopariš z besedo, nikomur ne koristiš. V mlinu lahko izvemo vse, verjetno zato, ker se ljudje tam družijo in pogovarjajo, ko čakajo na svojo moko. Samo v mlinu se lahko nekaj trikrat pove,

ker so mlinske naprave zelo glasne in se slabo sliši. Tisti, ki prvi pride, prvi melje, v prenesenem pomenu lahko pomeni, da če z delom začneš prej, prej ga boš končal in boš prej deležen sadov svojega dela. Kar zasiplješ, moraš tudi zmleti, pomeni, da moraš škodo ali napake, ki jih narediš, tudi sam popraviti. Velike in bogate zabave so drage in izpraznijo ves mlin. Če se boriš z mlini na veter, potem se boriš z nepremagljivim nasprotnikom in boš zagotovo izgubil svojo bitko.

Dom brez žene – mlin brez vode. (S. Prek, 1996)
Speljati vodo na svoj mlin. (E. Bojc, 1987)
Kar zasiplješ, moraš tudi zmleti. (E. Bojc, 1987)
Trikrat se v mlinu pove. (E. Bojc, 1987)
Kdor prej pride, prej melje. (E. Bojc, 1987)
V krčmi in mlinu se ne ženi. (E. Bojc, 1987)
Bogate pojedine izpraznijo mline. (E. Bojc, 1987)
Mlin melje, kar mu nasiplješ. (E. Bojc, 1987)
Dvakrat se v mlinu pove, trikrat pa bedaku. (E. Bojc, 1987)
V mlinu in od otrok se vse izve. (E. Bojc, 1987)
Stoječ mlin, molčeč jezik ne koristita nič. (E. Bojc, 1987)
Boriš se z mlini na veter. (Darko Pavlin, 1993)
Dobro ni vzeti iz mlina praseta, pa iz gostilne dekleta. (D. Pavlin, 1993)

Slika 9: Nastranov mlin na Homcu

PREGOVORI O MLINARJIH

Pregovori, ki govorijo o mlinarjih, jih označujejo večinoma kot tatove, lažnivce in nepoštenjake. Redko kdo o njih pove kaj dobrega. Če je že zapisano kaj dobrega, je to, da znajo speljati vodo na svoj mlin, kar pomeni, da znajo poskrbeti zase. Pravijo, da če je več mlinarjev skupaj, je manj moke. Mogoče zato, ker več govorijo in manj delajo ter se manj potrudijo. Če je mlinar pošten in pošteno dela, potem je ubog in reven. Star pregovor pravi tudi, da je mlad mlinar na stara leta berač. To je veljalo za tiste, ki niso bili lastniki mlinov. Če mlinar dobro nabrusi mlinski kamen, bo ta zmlel še tako slabo žito.

Britje so goljufi, mlinarji tatje, kmetje pa možje. (S. Prek, 1996)
Koliko mlinarjev, toliko tatov. (E. Bojc, 1987)
Mlinarja premeriš, a tata ne. (E. Bojc, 1987)
Če je več mlinarjev, manj je moke. (E. Bojc, 1987)
Pameten mlinar ne pije vode nad kolesom. (E. Bojc, 1987)

Vsak mlinar vodi vodo na svoj mlin. (E. Bojc, 1987)
Vsakdo na svoj mlin vodo navrača. (E. Bojc, 1987)
Tri dni melje, poldrug dan poje. (E. Bojc, 1987)
Kadar je mlin izklepan, tudi premek (najslabše žito) melje. (E. Bojc, 1987)
Kdor se z mlinarji brati, ne bo imel kmalu s čim orati. (E. Bojc, 1987)
Mlinarju ušesa meljejo. (E. Bojc, 1987)
Poštenega mlinarja klobuk ozdravi vsako bolezen. (E. Bojc, 1987)
Pošten mlinar ozdravi vsako bolezen. (E. Bojc, 1987)
Ubog mlinar z dobro vestjo (dela). (E. Bojc, 1987)
Mlad mlinar – na stara leta berač. (Marija Slabič)

PREGOVORI O SETVI IN ŽETVI

Veliko pregovorov pravi, da brez setve ni žetve. To lahko pomeni, da če hočeš kaj dobiti, se moraš za to tudi potruditi. Za vsako stvar je potrebno veliko časa in truda. Žetev je odvisna bolj od tega, kako si opravil svoje delo, kot pa od naravnih razmer. Če ti enkrat ne uspe, moraš poskusiti znova. Tisto, kar si naredil, se bo slej ko prej pokazalo kot dobro ali slabo. Več pregovorov govori tudi o vremenu, kdaj sejati in kdaj žeti. Najbolje je sejati, ko je zemlja mokra. Če je za novo leto vedro vreme, bo žetev dobra. Če pa sneg za grabni leži, se sejati še ne mudi. Po toči zvoniti je prepozno, pomeni, da preteklosti ne moremo zavrteti nazaj. Ko zacveti prvi slakov cvet, je ječmen že zrel. Če govorimo in nič ne povemo, pravijo, da mlatimo prazno slamo.

Kdor hoče žeti, mora sejati. (S. Prek, 1996)
Žetev je odvisna bolj od dela kot od polja. (S. Prek, 1996)
Čas setve ni čas žetve. (S. Prek, 1996)
Tudi po slabi žetvi je treba sejati. (S. Prek, 1996)
Kdor zgodaj seje, zgodaj žanje. (E. Bojc, 1987)
Po toči zvoniti je prepozno. (E. Bojc, 1987)
Ne dotakni se tujega polja, da se ne dotakne tvojega zla nejevolja. (E. Bojc, 1987)
Visoko glavo nosi prazen klas; prazen sod ima velik glas. (E. Bojc, 1987)
Kar seješ, žanješ. (E. Bojc, 1987)
Kdor seje, ta žanje. Kdor ne seje, ne žanje. (E. Bojc, 1987)
Kjer ne seješ, tam ne žanješ. (E. Bojc, 1987)
Kakršna setev, takšna žetev. (E. Bojc, 1987)
Kdor je len ob setvi, malo žanje. (E. Bojc, 1987)
Gosta setev žitnice ne razganja. (E. Bojc, 1987)
Brez setve ni žetve. (E. Bojc, 1987)
Mlatiti prazno slamo. (E. Bojc, 1987)
Kadar je mokro, takrat sej pšenico. (E. Bojc, 1987)
Kdor seje veter, žanje požar. (D. Pavlin, 1993)
Prazen klas visoko glavo nosi. (D. Pavlin, 1993)
Kjer je zjutraj pšenica vstala, je zvečer ajda zaspala. (D. Pavlin, 1993)
Vedro novo leto da nam dobro žetvo. (Pratika, 2000)
O sv. Jakobu pšenica zori ali zgori. (Pratika, 2000)
Dokler za grabni sneg leži, sejati se ne mudi. (Pratika, 2000)
Sv. Jakob žito zori, čeprav se sonce kuja. (Pratika, 2001)
Sneg sv. Andreja sto dni leži in žito zori. (Pratika, 2003)
Če sušca dolgo sneg leži, to setev močno zamori. (Setveni koledar, 2004)
Kadar vidiš prvi slakov cvet, je snop v deželi. Ječmen je že zrel. (S. Stražar, 1988)

Božičev dež pride po rž. (S. Stražar, 1988)

PREGOVORI O ŽITU

Ljudska modrost pravi, da je žito zelo dragoceno. Kašo primerja z mamom, pšenica je zlato, iz rži pa je dober kruh. V vsakem žitu, pa naj bo še tako dobro, se najde tudi plevel. To lahko primerjamo tudi s človekom. Vsak človek, naj bo še tako dober, ima tudi kakšno šibko točko. Mlinarji pri teh pregovorih nimajo tako slabih lastnosti, saj ko zmeljejo žito, dobijo plačilo za svoj trud. V prenesenem pomenu imamo tudi pregovor, da tudi slepa kokoš zrno najde. Še tako neroden in neumen človek bo slej ko prej odkril prikrito. Zato ne podcenjujmo nikogar. Če pa je kdo mislil, da so kmetje neumni, se je motil. Pameten kmet je dober in moder gospodar. Le najboljše žito poseje, ker ve, da bo iz njega najboljša žetev.

V vsakem žitu je plevel. (E. Bojc, 1987)

Zrno do zrna pogača, kamen na kamen palača. (S. Prek, 1996)

Pameten kmet nameni najboljše žito za setev. (S. Prek, 1996)

Dokler konja love, mu ovska mole. (E. Bojc, 1987)

Kadar je žakelj poln, se razveže. (E. Bojc, 1987)

Kaša – mati naša. (E. Bojc, 1987)

Mlin je vsakega žita. (E. Bojc, 1987)

Ni žita brez kokalja. (E. Bojc, 1987)

Ne loči zrna od plevela. (D. Pavlin, 1993)

Ni lepšega žita, kot je pšenica, ni lepšega dekleta, kot je Kranjica. (D. Pavlin, 1993)

Prazen žakelj ne stoji pokonci. (D. Pavlin, 1993)

Tisti, ki žakelj drži, je prav toliko kriv kot tisti, ki ga polni. (D. Pavlin, 1993)

Tudi slepa kokoš zrno najde. (D. Pavlin, 1993)

Grudna mrz in sneg, žita dosti prek in prek. (Pratika, 2003)

Pšenica pravi: »Deni me v blato, dala ti bom zlato.« Rž pa pravi: »Deni me v suh', dala ti bom kruh.« (S. Stražar, 1988)

Slika 10: Kruh vzhaja

PREGOVORI O MOKI

Če se mlinar ne bo potrudil, ne bo moke. Pregovor, da iz te moke ne bo kruha, v prenesenem pomenu pravi, da iz neke stvari ne bo nič. Če sta dva trda kamna, nikdar ne bo lepa moka. To je tako, kot se dva trmasta človeka težko sporazumeta, običajno odideta brez dogovora. V mlinu je moka, ki privabi tudi kakšno miš, da ta pogleda iz bele moke. Moka je človekovo osnovno

živilo, iz katere nastane veliko hrane. Zato govorijo o moki kot o rojstvu. Tudi v koledarju zasledimo več nasvetov, kdaj bo dobra ali slaba letina in s tem več ali manj moke.

Brez muke ni moke. (S. Prek, 1996)

On ni iz zadnje moke. (E. Bojc, 1987)

Dva trda kamna nikdar lepe moke ne zmeljeta. (E. Bojc, 1987)

Iz te moke ne bo kruha. (E. Bojc, 1987)

Gleda kot miš iz moke. (D. Pavlin, 1993)

Prosinec mrzel, da poka, sadje v jeseni in moka. (Pratika, 1999)

Če je na vnebohod dež, bo letina slaba in bo iz vsake moke dober sok. (S. Stražar, 1988)

PREGOVORI O KRUHU

Največ pregovorov pa je o kruhu. Pregovori govorijo o tem, da človek lahko pol sveta obteče, a najboljši kruh doma se peče. To si razlagamo tako, da če nekdo odide v tujino za dalj časa ali za vedno, se bo vedno spominjal svojega doma in ga bo pogrešal. Pregovori o kruhu so pogosto povezani z delom. Trdo prisluženi kruh je najslajši, saj če se potrudimo, se bomo veselili dobrih rezultatov in uspeha. Kruha ne spoštuje tisti, kdor ga nikoli ni stradal. To pomeni, da ga v resnici ni vreden, kajti kruh je svetinja. Kdor se je kruha preobjedel, se je skregal s pametjo. Kdor je prevzet in važen, ne ve, kako težko je služiti kruh. Za nekoga, ki je zelo dober človek, pravijo, da je dober kot kruh. Kruh vedno služi kot osnovna jed, ki je najbolj dragocena in naš največji prijatelj. Kruh je sinonim kot zaslužek za pridno delo. Na primer: Ni kruha brez truda, ali za lenuha ni kruha. Obratno pa se za pridnega človeka za vsakim grmom najde kos kruha. Zelo znan je tudi pregovor, da se zarečenega kruha največ poje. To pomeni, da se zelo rado zgodi prav tisto, o čemer smo trdili, da se ne nam more zgoditi.

Slika 11: Kruh v krušni peči

Ne stori kruha moka, ampak roka. (E. Bojc, 1987)

Čigar kruh je, tega pesem pojem. (S. Prek, 1996)

Hleb za trebuhom ne hodi. (S. Prek, 1996)

Kruha ne napravi moka, marveč roka. (S. Prek, 1996)

Ne stori kruha moka, ampak roka. (E. Bojc, 1987)

Težko prisluženi kruh je slajši. (S. Prek, 1996)

V potu svojega obraza boš jedel kruh. (S. Prek, 1996)

Gladnemu je vsak kruh kolač. (S. Prek, 1996)

Lačnemu ni noben kruh slab. (S. Prek, 1996)

Ne išči kruha nad potico. (S. Prek, 1996)
Skopost in razsipnost pripeljeta človeka na košček kruha. (S. Prek, 1996)
Ti meni s kamenjem, jaz tebi s kruhom. (S. Prek, 1996)
Če človek pol sveta obteče, najboljši kruh doma se peče. (S. Prek, 1996)
Večkrat je domači kos kruha manjši, je pa slajši. (S. Prek, 1996)
Suša en kos kruha požre, moča pa tri. (E. Bojc, 1987)
Je kruha pijan. (E. Bojc, 1987)
Prevzetnost in napuh ne vesta, kako se služi kruh. (E. Bojc, 1987)
Drag kruh, kjer denarjev ni. (E. Bojc, 1987)
Bolje je kos kruha v žepu kakor šopek rož za klobukom. (E. Bojc, 1987)
Dober kot kruh. (E. Bojc, 1987)
Kdor rad kruha deli, se mu v roki množi. (E. Bojc, 1987)
Čigar prejo prela, tega kruh jela. (E. Bojc, 1987)
Ni kruha brez truda. (E. Bojc, 1987)
Za lenuha ni kruha. (E. Bojc, 1987)
Za pridnega je za vsakim grmom kos kruha, pod vsakim kamnom krajcar. (E. Bojc, 1987)
Še muha išče kruha. (E. Bojc, 1987)
Kruh mu dam, pameti ne morem. (E. Bojc, 1987)
Kdor se prepira s kruhom, se tudi z ljudmi. (E. Bojc, 1987)
Kruha lačen, palice sit. (E. Bojc, 1987)
Kruh je naš največji prijatelj. (E. Bojc, 1987)
Tuja peka nima teka. (E. Bojc, 1987)

Slika 12: Kruh je pečen.

Lepemu kruhu se ne smeš čuditi. (E. Bojc, 1987)
Kruha se je objedel, pa s pametjo se je skregal. (E. Bojc, 1987)
Potrjen kruh in izkušen svet nikoli ne škodujeta. (E. Bojc, 1987)
Zarečenega kruha se več poje, kakor zapečenega. (E. Bojc, 1987)
Zarečenega kruha se veliko sne. (E. Bojc, 1987)
Kruhek, ki pade na tla, poberi in poljubi! (E. Bojc, 1987)
Kdor je v kruhu rojen, nikdar hleba ne doseže. (E. Bojc, 1987)
Če je na mizi nož na hlebu, je kruh zaklenjen. (S. Stražar, 1988)
Pšenica pravi: «Deni me v blato, dala ti zlato.» Rž pa pravi: «Deni me v suh, dala ti bom kruh.» (S. Stražar, 1988)
S trebuhom za kruhom. (D. Pavlin, 1993)
Kdor se z vinom opije, se strezni; kdor s kruhom, težko. (D. Pavlin, 1993)
Zarečenega kruha se največ poje. (D. Pavlin, 1993)
Kjer žena hlače nosi, si mož kruha prosi. (D. Pavlin, 1993)

Iz te moke ne bo kruha. (D. Pavlin, 1993)

Brez kvasa kruh ne vzhaja. (Družinska pratika, 1998)

Če otročiči nedolžni so oblačni, ob letu ne bodo kruha lačni. (Družinska pratika, 1998)

Kruha ne spoštuje, kdor ga nikoli stradal ni. (Pratika, 2001)

Če je majnika lepo, je dobro za kruh in seno. (Setveni koledar, 2004)

Kadar nesejo otroka h krstu, vzamejo s seboj kos kruha in ga dajo prvemu, ki ga srečajo. (S. Stražar, 1988)

Če je na mizi nož na hlebu, je kruh zaklenjen. (S. Stražar, 1988)

8. UGANKE IZ STARIH MLINOV

Oton Župančič je med svojimi pesniškimi zbirkami, namenjenimi otrokom, leta 1915 izdal tudi zbirko *Sto ugank* (O. Župančič, 1978). Uganke so preproste in lahko razumljive. Zato smo se odločile, da se v pisanju ugank preizkusimo tudi same. Napisale smo nekaj deset ugank, ki se nanašajo na mline, moko, žito in podobno. Posebej smo uganke napisale za našo Učno pot ob Mlinščici.

Oton Župančič je nekaj ugank zapisal tudi mlinih in drugih naših temah (O. Župančič, 1978, str. 82-83, 91, 183-184)

1.

Zlato valovje okrog in okrog;
bredem do pasa, ne zmočim si nog.

2.

Noge v blatu,
glava v zlatu.

3.

Povezan mož – krepak junak,
razvezan mož – slabič za nič.

4.

Sredi polja jasen grad:
sama okna, nič ni vrat;
bogatini pridejo,
okna z zlatom zazidajo.

5.

Leze, leze – kamenje liže,
dere, dere – goro pobere.

6.

Hlapec ves dan vodo tepe,
gospodarju polni žepe.

(Rešitve: 1. Zrelo žito, 2. pšenica, 3. snop, 4. kozolec, 5. voda, 6. mlin)

a) UGANKE O MLINIH, ŽETVI, MOKI IN KRUHU

Ob sestavljanju ugank smo se zelo zabavale. V nadaljevanju navajamo naše uganke.

1.

Ob bregu stoji,
voda njegovo kolo vrti.

2.

Poleti se vrti,
pozimi pa stoji.

3.

V mlinu dela,
njegova obleka je bela.

4.

Na mizi leži
in omamno diši.

5.

Iz zrnja jo dobimo,
žgance iz nje naredimo.

6.

Vsak dan ga jemo,
ne dobiš ga v Astra Chemo.
Je različnih vrst,
najljubša mi je bela zvrst.

7.

Mlin jo dela,
iz žita predela.

8.

Okroglo izklesana,
v mlin prinesena,
iz kamna narejena,
večkrat naostrena.

9.

Bela je kot sneg,
iz nje nastane dober hleb.

10.

Na polju zori,
ko jo kombajn prehit.

11.

Z obilnim klasjem se ponaša,
v stopah iz nje stopa se kaša.

12.

Z njim tolažijo se konjiči,
za nas najboljši so kosmiči.

13.

Za kruh je dobra moka,
zdravilo dobi se iz rožiča, stroka.

14.

Pokovka! Iz česa si,
ko tako radi te jemo mi;
kot zrno
te imajo kokoši za krmo.

15.

Pozno poleti na polju cveti,
svetlo rdeče v soncu žari.
Črno zrno mlinar v moko zmelje,
gospodinja skuha žgance in doda zelje.

16.

Je ena izmed trav,
iz nje dober bel kruh se speče,
da je polnozrnat bolj zdrav,
nam zdravnik pogosto reče.

Slika 13: Stope v Kernovem mlinu

17.

Stope ga v ješprenj spremenijo,
mame iz njega ričet naredijo.

18.

Bil je vedno dobro obiskan,
v njem je delal mlinar dan na dan.
Sedaj je sam in zapuščen,
kamen v njem pa zaprašen.

19.

Njena moč bila je izrabljena
včasih vsepovsod.
Danes odteka pozabljena,
hvaljena drugod.

20.

Včasih bila je bistra kot kristal,
bila je čista, da lahko iz nje bi bral.
Danes je onesnažena in nezanimiva,
nič več blažena, ampak grozljiva.

(Rešitve: 1. mlin, 2. vodno kolo, 3. mlinar, 4. kruh, 5. moka, 6. kruh, 7. moka, 8. mlinska kamna, 9. moka, 10. žito ali pšenica, 11. proso, 12. oves, 13. rž, 14. koruza, 15. ajda, 16. pšenica, 17. ječmen, 18. opuščeni mlin, 19. mlinščica, reka, 20. onesnažena voda ali reka)

b) UGANKE Z UČNE POTI OB MLINŠČICI

1.

Voda je bistra,
povsod je ista.
Teče čez Kamnik,
in mimo mesta z znakom slamnik.

Slika 14: Kamniška Bistrica med Spodnjimi Jaršami in Virom

2.

Z golimi rokami pred stoletji so kopali,
da iz Bistrice so vodo v strugo napeljali.

Živa in burna nekoč je mline gnala,
žuboreča in bistra je tudi za nas ostala!

3.

V Zgornjih Jaršah ob Mlinščici stoji,
že dolgo je, odkar molči.
Od takrat dalje stanovalce gosti,
le staro kolo na mlin spomine budi.

Slika 15: Zalokarjev mlin v Zgornjih Jaršah

4.

Preživel je vojne in poveljne vihre,
ljudem dal je lepe in bridke spomine.
Zdaj opuščen sameva
in nove dejavnosti predvideva.

5.

Iz Trzina so daljni predniki prišli,
več generacij so pridno v mlinu delali.
A prišel je hiter industrijski čas,
ustavil mlin in spremenil vas in nas.

6.

Vrsto let mlin služil je vaščanom
in mnogim okoličanom.
Potem mlel je kakav, fižol in manioko,
dokler bolezen ni zaustavila mlinarjevo roko.

7.

Na Mlinščici kolo vrti se prebliz' soseda,
da prižiga in ugaša lučka blede.

Slika 16: Klemenčevo vodno kolo na Rodici

8.

Na Rodici stal je majhen mlin,
štirje pari kamnov v njem so mleli.
Zdaj že dolgo je, odkar so onemeli,
ostala hiša je in lep spomin.

9.

Šmon, Hojak in Slovenijales,
veliko je bilo lastnikov, res.
Zdaj le eden ve in zna,
kako moč vode elektriko nam da.

Slika 17: Dolganova mala vodna elektrarna na Rodici

(Rešitve: 1. Kamniška Bistrica, 2. Mlinščica, 3. Zalokarjev mlin v Zgornjih Jaršah, 4. Osolinov mlin v Srednjih Jaršah, 5. Kraljev mlin v Srednjih Jaršah, 6. Slabičev mlin v Spodnjih Jaršah, 7. Klemenčeva elektrarna na Rodici, 8. Trnavčev mlin na Rodici, 9. Dolganova elektrarna na Rodici)

9. RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

Raziskovalna naloga o mlinih nas je presenetila z marsičim. Naše predstave o mlinih in mlinarstvu so danes tako malo drugačne kot tiste, ki smo jih imele, preden smo začele zbirati zgodbe, iskati pregovore in uganke o mlinih.

Življenje mlinarjev je bilo pravzaprav zelo družabno, saj se je v mlinu srečevalo veliko ljudi. Dejansko so živeli kot navadni ljudje, le da so imeli vedno zadosti moke in zato kruha niso stradali.

Presenetilo pa nas je to, da so bili v pregovorih označeni kot goljufi, da se menijo samo zase in v iščejo predvsem svoj dobiček. Do nas pa so bili vsi mlinarji zelo prijazni in dobri.

Zanimivo se nam je zdelo, da so nekoč dekleta imela vsaka svojo sobo, fantje pa so morali spati skupaj. Glede na to sklepamo, da je bilo za dekleta dobro poskrbljeno, čeprav so pazili nanje, saj so imeli prav zato škripajoča vrata in škripajoča tla.

Zanimivo je bilo, da je imelo veliko mlinarjev poškodovane prste. Gospodu Rebolju se je zdravnik čudil, ker nima poškodovanih prstov in ga spraševal, če je res bil mlinar.

Presenetilo nas je tudi, da je nekoč toliko naših ljudi odšlo v Ameriko, med njimi tudi mlinarji npr. Trnavčevi.

Nekatere naše predpostavke so se potrdile. Mlinarjevo delo je bilo težko, saj so morali prenašati težke vreče, paziti na nevarne jermene in mlinske stroje, ki jih je poganjala neukrotljiva voda.

Ali je bil zaslužek mlinarjev slab ali dober, o tem bi težko sodile. Očitno pa je bilo, da nekateri mlinarji zaradi jemanja prepolnih meric niso bili vsi znani kot pošteni in spoštovani.

V mlinih so velikokrat pomagale tudi ženske in zato ni bil le kraj za delo moških. Otroci pa so našli v njem tudi prostor za otroško igro.

Večina mlinov je danes zaprtih, o njih pa nam zagotovo na svoj način pripovedujejo zgodbe, anekdote o življenju mlinarjev, mlinaric in njihovih družin. Če nič drugega, bodo med ljudmi gotovo ostali pregovori in reki o mlinih, mlinarjih, kruhu itd., ki nam na svoj prenesen način govorijo tudi o nas samih in naših lastnostih.

Upamo, da nam je uspelo »speljati vodo na naš mlin« in da ste nalogo z veseljem prebrali. Upamo tudi, da ste izvedeli veliko novega, kajti saj veste »v mlinu in od otrok se veliko izve.«

10. SEZNAM LITERATURE IN VIROV

Literatura:

- Etbin Bojc, Pregovori in reki na Slovenskem, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1987.
- Janez Bogataj: Sto srečanje z dediščino na Slovenskem. Ljubljana, Prešernova družba, 1992.
- Družinska pratika, Mohorjeva družba, Celje, 1998, str. 6-30.
- Darko Pavlin, Slovensko narodno izročilo, Založba Lexis, Kranj, 1993, str. 203-244.
- Matjaž Kmecl: Mala literarna teorija, Založba Borec, Ljubljana, 1976.
- Pratika 1999, Založba Mohorjeva družba, Celje, str. 6-30.
- Pratika 2000, Založba Mohorjeva družba, Celje, str. 6-30.
- Pratika 2001, Založba Mohorjeva družba, Celje, str. 8-31.
- Pratika 2002, Založba Mohorjeva družba, Celje, str. 8-31.
- Pratika 2003, Založba Mohorjeva družba, Celje, str. 10-33.
- Stanko Prek, Ljudska modrost, ČZP Kmečki glas Ljubljana, Ljubljana, 1996.
- Jurij Senegačnik, Borut Drobňjak, Marta Otič, Spoznavamo Evropo in Azijo, Geografija za 7. razred devetletno osnovne šole, Modrijan, Ljubljana, 1998.
- Stane Stražar, Ob bregovih Bistrice, Od Rodice do Dupline in Radomlje z okolico. Radomlje, 1988.
- Stane Stražar, Domžale, mesto pod Goričico. Škocjan pri Domžalah, Odbor Kulturnega društva Miran Jarc, 1999.
- Vilma Vrtačnik Merčun, Učna pot ob Mlinščici, Vodne naprave na Mlinščici ter zaton mlinarstva v Jaršah in na Rodici, Osnovna šola Rodica, Domžale, 2003.
- Tomo Virk, Čas kratke zgodbe, Antologija slovenske kratke zgodbe, Knjižna zbirka Beletrina, ŠOU, Študentska založba, Ljubljana, 1998.
- Oton Župančič, Izbrana mladinska beseda, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1978.

Ustni viri:

- Anton Furar, Srednje Jarše
- Stanka Osolnik, Srednje Jarše
- Vili Rebolj, Spodnje Jarše

Fotografije: šolski arhiv